

Θα πέθαινες για χάρη της Βασίλισσας;

Μια κότα είναι μόνο ο τρόπος ενός αυγού για να κάνει ένα άλλο αυγό.

Samuel Butler, 1877

Ερωτηθείς εάν θα θυσιαζόταν για χάρη της βασίλισσας, ο διάσημος Βρετανός γενετιστής (και γνωστός μαρξιστής) J B S Haldane, απάντησε: ‘Όχι, αλλά θα το έκανα για να σώσω δύο αδέρφια μου ή οκτώ εξαδέλφια μου’. Αυτό που είχε κατά νου ήταν ότι μοιράζεται τα μισά του γονίδια με τα αδέρφια του και το ένα όγδοο των γονιδίων του με τα εξαδέλφια του—συνεπώς, τα γονίδια του Haldane θα μεταφέρονταν με αυτό τον τρόπο σε επόμενες γενιές, πράγμα που φυσικά δεν θα συνέβαινε εάν πέθαινε για τη βασίλισσα Ελισάβετ II.

Η έννοια της περιεκτικής (ή εγκλείουσας) αρμοστικότητας (fitness)—που προείκασε ο Haldane αλλά εισήγαγε ο William Hamilton—βρίσκεται στη βάση της επιλογής συγγενών, του γεγονότος δηλαδή ότι η φυσική επιλογή δεν δρα πρωτίστως πάνω σε άτομα αλλά πάνω σε γονίδια. Η επιλογή συγγενών αποτελεί τον μοχλό κατανόησης και εξήγησης της φαινομενικά ακατάληπτης αλτρουιστικής συμπεριφοράς που επιδεικνύουν πολλά είδη—από τις εργάτριες μέλισσες ως τους κάστορες. Υπό την οπτική του κλασικού δαρβινισμού, το να θυσιάσει ένα άτομο τη ζωή του για λογαριασμό άλλων δεν στέκει, αφού έτσι εκμηδενίζει τις πιθανότητες για την επιβίωσή του. Υπό την οπτική της νέο-δαρβινικής σύνθεσης, η αλτρουιστική συμπεριφορά έναντι συγγενών ευνοεί, εν τέλει, την διαιώνιση των γονιδίων αυτού που συμπεριφέρεται αλτρουιστικά.

Η βιολογική βάση της αλτρουιστικής συμπεριφοράς βρίσκεται σε αυτό που ο Richard Dawkins αποκάλεσε ‘εγωιστικό γονίδιο’. Ο οργανισμός είναι ‘απλώς’ ένα όχημα για την αναπαραγωγή των γονιδίων. Πολλοί θεώρησαν ότι το εγωιστικό γονίδιο—μια έννοια μεταφορική και ομολογουμένως φορτισμένη αρνητικά—αποτελεί το γονιδιακό σύστοιχο του εγωιστικού ατόμου. Το ερώτημα που τότε προκύπτει είναι αμείλικτο: Εάν η ανθρώπινη συμπεριφορά συνδέεται με την φυσική επιλογή, δεν θα έπρεπε τότε να είμαστε όλοι εγωιστές; Αποτελεί, όμως, παρερμηνεία να ταυτίζει κανείς την κοινή έννοια του εγωισμού με την βιολογική. Η φυσική επιλογή δεν είναι, εφ’ εαυτής, εγωιστική ή αλτρουιστική. Εκεί που υπάρχει *ποικιλομορφία, κληρονομικότητα και διαφορική αρμοστικότητα* η φυσική επιλογή θα δράσει και θα υπάρξει εξελικτική αλλαγή. Κατά την αλλαγή αυτή, τα άτομα που είναι πιο καλά αρμοσμένα

στο συγκεκριμένο περιβάλλον επιλέγονται ως γονείς, και με δεδομένη την κληρονομικότητα, τα καλύτερα προσαρμοσμένα άτομα τείνουν να μεταβιβάζουν στους απογόνους τους τα χαρακτηριστικά μέσω των οποίων είναι προσαρμοσμένα—αλλά φυσικά αυτού του είδους ο μηχανισμός δεν διακρίνει μεταξύ αλτρουιστικών ή εγωιστικών μεθόδων μεταβίβασης. Το ότι η γονιδιακή περιγραφή αυτής της διαδικασίας τονίζει τον εγωιστικό χαρακτήρα των γονιδίων—και συγκεκριμένα το ότι τα γονίδια που επικρατούν είναι αυτά που ‘νικούν’ τα άλλα κατά την επίλυση προβλημάτων προσαρμογής—δεν συνεπάγεται ότι η εμπλεκόμενη έννοια του εγωισμού είναι ταυτόσημη με την κοινή έννοια (η οποία έχει αρνητικές ηθικές συμπαράδηλώσεις).

Όταν εξεδόθη για πρώτη φορά το βιβλίο του Edward O Wilson ‘Κοινωνιοβιολογία, η νέα σύνθεση’ (το 1975, ένα χρόνο πριν από ‘Το εγωιστικό γονίδιο’ του Dawkins), η ευρύτερη συναίνεση ήταν ότι τα θέματα της ανθρώπινης συμπεριφοράς, της κοινωνικής οργάνωσης και των πολιτισμικών φαινομένων χαρακτηρίζονται από μια πλήρη αυτονομία όσον αφορά τη βιολογία. Ο Wilson τάραξε τα νερά με το να υποστηρίξει τη θέση οι απαρχές και η θεμελίωση των κοινωνικών θεσμών πρέπει να αναζητηθούν στη βιολογική τους βάση και να εξηγηθούν μέσω διαδικασιών φυσικής επιλογής. Μια σειρά από συμπεριφορές και χαρακτηριστικά—κάποια εκ των οποίων συγκροτούν αυτό που αποκαλούμε ανθρώπινη φύση—αποτελούν προσαρμογές που ανάγονται στην περίοδο των κυνηγών-συλλεκτών. Αυτές οι συμπεριφορές—ή καλύτερα η *ροπή* για αυτές τις συμπεριφορές—αποτελούν γενετικές εγγραφές.

Οι θέσεις αυτές ξεσήκωσαν θύελλα αντιδράσεων—κυρίως μεταξύ αριστερών διανοουμένων—ο πυρήνας των οποίων ήταν ιδεολογικός. Οι πιο ήπιες αντιδράσεις επέκριναν το όλο εγχείρημα στη βάση του ότι δεσμεύεται στον γενετικό ντετερμινισμό και στη βάση του ότι δεν αποτελούν όλα τα χαρακτηριστικά βιολογικές προσαρμογές. Η προσπάθεια εξήγησης όλων των συμπεριφορικών και κοινωνικών χαρακτηριστικών ως αποτελέσματα της φυσικής επιλογής υποτίθεται ότι αντιστρέφει—μεταξύ άλλων—τη φορά της αιτιακής εξάρτησης, αφού μια μεταγενέστερη κατάσταση (ή χαρακτηριστικό) θεωρείται ως αιτία της δημιουργίας μιας προγενέστερης δομής.

Όταν κατάκατσε ο κουρνιαχτός, η ‘κοινωνιοβιολογία’ είχε αποβιώσει μόνο ως όνομα. Το όλο εγχείρημα όμως επιβίωσε (και αναπτύχθηκε ραγδαία) υπό το νέο ένδυμα της εξελικτικής ψυχολογίας (evolutionary psychology), συγκροτητικό αίτημα της οποίας είναι ότι τα βασικά χαρακτηριστικά της ανθρώπινης συμπεριφοράς αποτελούν προσαρμογές και ως τέτοιες πρέπει να ερευνηθούν με όρους της ευρύτερης συνεισφοράς τους στην εξέλιξη του ανθρωπίνου είδους. Η εξελικτική ψυχολογία φαίνεται να επιτυγχάνει—τουλάχιστον

προγραμματικά—ακριβώς επειδή εστιάζει την προσοχή της στον ανθρώπινο νου και στο πως η ανθρώπινη νοητική οικονομία (ο ίδιος ο νους που συνήθως παρουσιάζεται ως έχων την σπονδυλωτή δομή ενός ελβετικού στρατιωτικού σουγιά) αποτελεί προϊόν της φυσικής επιλογής. Η προσφιλής μέθοδος της ‘αντίστροφης μηχανικής’, η οποία εκκινεί από το προϊόν και αναζητεί τους εξελικτικούς μηχανισμούς που οδήγησαν στην παρουσία του και την επιλογή του, αποκαθιστά την αιτιακή τάξη στην εξήγηση. Τα μαθηματικά μοντέλα και τα ελεγχόμενα πειράματα παρέχουν την απαιτούμενη επιστημονική νομιμότητα.

Η ιστορία της κοινωνιοβιολογίας αποτελεί την ιστορία μιας μικρής (αλλά σημαντικής) επιστημονικής επανάστασης. Αποτελεί ευτύχημα που το κουβάρι αυτής της ιστορίας ξετυλίγεται για τον Έλληνα αναγνώστη από τον Κώστα Κριμπά, στο πρόσφατο βιβλίο του *Κοινωνιοβιολογία* (Κάτοπτρο, 2007). Ο Κριμπάς δεν είναι μόνο ένας εξέχων γενετιστής και ιστορικός της βιολογίας—είναι επίσης ένας δεινός αφηγητής, με στυλ γραφής που συνδυάζει την αυστηρότητα με την κομψότητα, την σημασία στο επιχείρημα με τη ματιά στην συνολική εικόνα. Το παρόν βιβλίο αποτελεί ένα μεγάλο κεφάλαιο (από τα είκοσι ένα) του *magnus opus* του Κριμπά *Ο Δαρβινισμός. Μία εννοιολογική και ιστορική ανασκόπηση*, (που πρόκειται να εκδοθεί στο εγγύς μέλλον). Η προσέγγιση ενός πεδίου τόσο φορτισμένου ιδεολογικά, βεβαρημένου από ιδεοληψίες αλλά και προκαταλήψεις, απαιτεί ιδιαίτερη μαεστρία. Η ψύχραιμη και εύληπτη παρουσίαση των συναφών επιστημονικών προσεγγίσεων και πορισμάτων πρέπει να συνδυαστεί με την φιλοσοφική τους αποτίμηση και την ανάδειξη των ορίων τους. Η *Κοινωνιοβιολογία*, αν και σύντομη, επιτυγχάνει να κρατήσει την απαιτούμενη ισορροπία. Αγγίζει θέματα που ακόμα θεωρούνται ταμπού από την εγχώρια διανόηση, όπως η βιολογική θεμελίωση του ηθικώς πράττειν αλλά και του ορθώς σκέπτεσθαι. Αξίζει να διαβαστεί ευρέως—και ιδιαίτερος από όσους θεωρούν ότι η επιστημονική εικόνα του κόσμου είναι ο έσχατος κριτής του τι υπάρχει και του συμβαίνει στον κόσμο, υμών συμπεριλαμβανομένων.

Στάθης Ψύλλος

Ο Στάθης Ψύλλος ζει διδάσκοντας φιλοσοφία στο Πανεπιστήμιο Αθηνών.